

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
ЭКОНОМИКА ЖАНА ИШКЕРДИК УНИВЕРСИТЕТИ**

Ведомстволор аралык К.08.15.510 Диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК 331.882:658.1**

ТУРКБАЕВ АДАМБЕК БОРУБАЕВИЧ

**КИЧИ ИШКЕРДҮҮЛҮКТҮ ИШТЕТҮҮНҮН ЖАНА ТУРУКТУУ
ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ЭКОНОМИКАЛЫК ЧӨЙРӨСҮН УЮШТУРУУ**

Адистиги: 08.00.05 – Экономика жана эл чарбасын башкаруу (Ишкердиктин экономикасы)

**Экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу
үчүн жазылган
диссертациянын**

АВТОРЕФЕРАТЫ

Жалал-Абад ш., 2016-ж.

Диссертациялык иш Экономика жана ишкердик университетинин “Экономика, менеджмент жана укук” кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчиси: экономика илимдеринин доктору
Мамасыдыков Абдилбает Асанович

Официалдуу оппоненттер: экономика илимдеринин доктору, профессор
Маматурдиев Гуламжан Маматурдиевич

экономика илимдеринин кандидаты
Гыязов Айдар Токторович

Жетектөөчү уюм: С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин, “Экономика, бухгалтердик эсеп, анализ жана аудит” кафедрасы
Дареги: инд.: 722600, Нарын ш., Сагынбай Орозбак уулу көчөсү, № 47.

Диссертация Ош мамлекеттик университетинин жана Экономика жана ишкердик университетинин алдындагы экономика илимдеринин кандидаттыгын изденип алуу боюнча К.08.15.510 диссертациялык кеңешинин отурумунда 2016–жылдын 25–ноябрында саат 14⁰⁰ дө корголот. Дареги: 723500, Кыргыз Республикасы, Ош шаары, А. Масалиев проспектиси, 80.

Диссертациялык жумуш менен Ош мамлекеттик университетинин (дареги: 723500, Ош ш., Ленин көч., 331) жана Экономика жана ишкердик университетинин (дареги: 715613, Жалал-Абад ш., Жени-Жок көч., 30) илимий китепканаларынан таанышууга болот.

Автореферат 2016-жылдын 25-октябрында таркатылды.

К.08.15.510 Диссертациялык кеңешинин окумуштуу секретары, экономика илимдеринин кандидаты, доцент:



Кулуева Ч.Р.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Кыргызстанда экономикалык реформанын жүрүшүндө эл чарба тармактарын өнүктүрүү, экспортко дүйнөлүк рынокто атаандашкыдай сапаттуу товарларды өндүрүүчү базалык кичи ишканаларды түзүүгө өзгөчө көңүл бурулууда. Айрыкча бул маселе регионалдык деңгээлде купулга толоорлук нукта каралып жатканы, келечекте экономиканын өнүгүшү кичи ишканалар менен байланыштуу болору тууралуу кабар берет.

Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөтүп жаткандай, региондордо, жер жана агрардык реформаны ишке ашырууда, айыл чарбасын натыйжалуу тармакка айландырууда кичи ишканалардын ролу жана орду эбегейсиз. Ошондой эле кызмат көрсөтүү жана социалдык тармактардын экономикалык багыттарын башкарууда кичи ишканаларды уюштуруу маанилүү роль ойноодо.

Ушул эле учурда кичи ишканалардын ишмердүүлүгүн эффективдүү уюштурууда алардын натыйжалуулугуна жетишүүдө, рынок мамилелерине шайкеш келе турган механизмдерди орнотууда бир топ кыйынчылыктар болуп жатат. Алардын эң негизгилеринен болуп төмөнкүлөр эсептелет.

Мисалы, айыл чарбада 98% дан артык чарбалар кичи дыйкан (фермер), жеке же индивидуалдык чарбалар болуп эсептелет. Алардын материалдык базасынын начардыгынан аларга бөлүнүп берген жерлердин аянты аздыгынан, эгемендүү мезгилдеги ар кандай чарба байланыштары үзүлгөндүгүнөн (мисалы кайра иштетүү өнөр жайы менен) адистердин чарбанын масштабына керек болбогондугунан ж.б. себептерден жогорку өндүрүмдүү чарбалык иштерди жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк түзүлбөй калды. Тескерисинче, мурдагы кандайдыр бир айыл чарбадагы индустриялашкан деңгээл жоголуп, бара-бара чарбалар натуралдык типке айланышып, примитивдүү технологияны пайдаланып өндүрүштү алып келе жатышат. Мындай көрүнүштүн эң негизги көйгөйлөрүнүн бири болуп кичи чарбалардын чыгарган продукциясын тышкы жана ички рыноктордо уюшкандык түрдө сатуу маселеси алигиче чечилбей келе жатат.

Жогоруда айтылган кемчиликтер кичи бизнесте эле эмес экономикадагы башка секторлордо да кеңири орун алган.

Мисалы, өнөр жайда, курулушта, транспортто кичи ишканалар тийиштүү экономикалык эркиндик алганына карабастан аларда чыгарылган продукциялар жана көрсөтүлгөн кызматтар атаандаштыкка туруктуулук бере албай жаткандыгы арбын кездешүүдө. Буга мисал болуп учурда экспортко чыгарылган товарлардын дээрлик көпчүлүгү чийки зат боюнча калып, алардын саны импорттолгон товарларга караганда беш эсе аз.

Дагы бир айта турган нерсе, бул кичи ишкердикке тийиштүү экономикалык чөйрө түзүлбөстөн алардын өнүгүүсүнө мамлекеттик колдоо маселелери да канааттандырырлык чечилбей келе жатат.

Кичи ишканалардын ишмердүүлүгүнүн теориялык-методологиялык жактан изилдөөлөрдө да бир топ суроолор келип чыкты. Тактап айтсак, кичи ишканалардын регионалдык экономикага тийгизген таасири, аларды натыйжалуулугун өлчөө көрсөткүчтөрүнүн аныкталышы ж.б. суроолор. Мисалы, статистикада чарба отчетторунда да натыйжалуулуктун эң негизги көрсөткүчтөрүнүн бири аталган эмгектин өндүрүмдүүлүгү көрсөткүчү таптакыр жоголуп кетти.

Ал эми кичи ишканаларды башкарууда экономиканын кээ бир жаңы проблемаларын изилдеп, чечүү керектигин айгинелеп койду. Алардын негизгилеринен болуп рынок мамилелерин өркүндөтүү, атаандаштыкка туруштук бере ала турган товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү жасоо, эмгекти мотивациялоону күчөтүү ж.б.

Жогоруда айтылгандардын негизинде чакан ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү көйгөйлөрдү чечүү муктаждыгы жана кичи ишканаларды башкарууну жакшыртуу маселелери изилдөө темасын тандоого түрткү берди.

Диссертациялык иштин темасынын негизги илимий изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык изилдөө демилгелүү болуу менен, иштин темасы Кыргызстандагы жалпы илимий жана мамлекеттик изилдөө программаларына шайкеш келет. Ошондой эле, бул иш 2013-2017-жылдардын мезгилине Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы, 2020-жылга чейинки экономикалык өнүгүүнүн инновациялык модернизациясынын стратегиясы жана 2035-жылга чейинки экономикалык өнүгүүнүн инновациялык модернизациясынын концепциясы менен тыгыз байланышы бар.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты болуп кичи ишканалардын экономикасынын башкаруунун теориялык-методологиялык жана уюштуруу-экономикалык негиздерин изилдөө менен өлкө алкагында кичи ишканаларды өнүктүрүү жана натыйжалуулугун жогорулатуу эсептелет.

Коюлган максатка жетүү үчүн изилдөөнүн алдында төмөнкү милдеттер коюлду:

- кичи ишкердиктин экономиканын реалдуу секторундагы ролун аныктоо жана ага кошумча киргизүү;
- кичи ишкердиктин уюштуруу формаларын изилдөө жана аларга таасир этүүчү факторлорду системалаштыруу;
- кичи ишканаларды башкаруунун жана мамлекеттик жөнгө салуудагы теоретикалык жана методологиялык аспектилерин толуктоо;
- кичи ишканаларын уюштуруунун жана иш алып баруунун учурдары абалын талдоо негизинде башкарууну жакшыртуунун резервдерин аныктоо;
- Кыргызстандын эл аралык экономикалык интеграция алкагында кичи ишкердикти мамлекет тарабынан колдоо чараларын көрүү;
- кичи ишкердикти өнүктүрүүдөгү негизги багыттарды сунуштоо;
- кичи ишканалардын келечектеги чыгарган товарларын божомолдоо негизинде башкарууну жакшыртуунун жолдорун аныктоо.

Диссертациялык иштин илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдөн турат:

- экономиканын реалдуу секторундагы кичи ишканалар ишкердиктин негизги структурасы катары диссертацияда алардын ийкемдүүлүгү, мобилдүүлүгү аныкталып, ири ишканалар менен биргелешип товар өндүрүүдө мааниси чоң экендиги далилденди. Алардын өндүрүштө өзгөчө орду аныкталып, кичи ишкерлер тарабынан бизнестин өнүгүүсүндөгү таасирлер иреттелди;
- кичи ишкердикте уюштуруу формасы чоң мааниге ээ экендигин эске алуу менен алардын (башкача айтканда уюштуруу формаларын) реалдуу сектордогу колдонулуучу негиздери аныкталды;
- кичи ишкердиктеги башкаруудагы жана мамлекеттик жөнгө салуудагы теориялык жана методологиялык аспектерине толуктоо киргизүү. Алардын негизгилери болуп рынок мамилелерине ылайык тийиштүү ийкемдүүлүктү жана мобилдүүлүктү камсыз кылуу менен кичи ишкердикти стимулдаштыруу;
- республикадагы кичи ишкердиктин учурдагы абалын талдоо негизинде башкаруудагы резервдерди аныктап, аларды иш жүзүнө ашыруунун чөйрөсү жана мейкиндиги аныкталды;
- Кыргызстан эл аралык экономикалык интеграция шартында кичи ишканаларга мамлекет тарабынан колдоо чаралары сунушталды;

- кичи ишкердикти өнүктүрүү татаал, көп кырдуу, көп жактуу болгондуктан алардын натыйжалуу багыттарын аныктоо зарылчылыгынан тийиштүү приоритеттер аныкталды;

- экономика-математикалык ыкмаларды колдонуунун негизинде кичи ишканалардын келечектеги чыгарыла турган товарлары божомолдоонун жолдору конкреттүү эсептөөлөр менен аныкталып, алардын башкарууга болгон позитивдүү таасирлери келтирилди.

Изилдөөнүн практикалык баалулугу. Кичи ишканаларды башкаруу мейкиндигинде экономиканы өнүктүрүү тууралуу методологиялык принциптердин жана конкреттүү практикалык сунуштардын иштелип чыккандыгында.

Диссертациянын теоретикалык жоболорун, негизги тыянактарын жана сунуштарын мамлекеттик саясатты түзүүдө, экономиканын кичи бизнес жана ишкердик институттарынын ишмердүүлүгүнүн тактикасын жана саясатын иштеп чыгууда колдонсо болот.

Изилдөөнүн кээ бир аспектилери илимий-изилдөө жумуштарында жана “Кичи ишкананы башкаруу”, “Кичи ишканалардын экономикасы”, “Коомдук сектордун экономикасы” деген курстарды окууда колдонулса болот.

Изилдөөнүн экономикалык баалулугу. Изилдөөдө азыркы илимдин регионалдык экономикага тийгизген таасири жөнүндөгү теориясын жана методологиясын өнүктүрөт, түшүнүк жана аналитика аппаратын кеңейтет. Изилдөөнүн натыйжасында алынган тыянактар кичи ишканаларды башкаруунун аймактык алкагында экономикалык механизмдердин негизги жоболорун тактайт жана толуктайт.

Изилдөөдөгү кичи ишканаларга болгон регионалдык башкаруу модели, ишкердикти модернизациялоону жана өзгөрүүлөрдү изилдөөдө комплекстүү кароого мүмкүнчүлүк берет.

Ошондой эле, изилдөөдө алынган илимий натыйжаларды жүзөгө ашырууну келечекте кичи ишканалардын экономикасын башкарууну тереңдетүүдөгү инфраструктуранын өнүктүрүүгө багытталган инвестицияларды тартууда жана интеграциялык долбоорлорду ишке ашырууда колдонсо болот.

Диссертациянын коргоого сунушталган негизги жоболору:

- регионалдык кичи ишканалардын экономикасын башкаруу концепцияларын изилдөө, аларды өлкөнү өнүктүрүүдө колдонуу;
- аймактык кичи ишканалардын экономикасын башкаруунун методологиялык өзгөчөлүгү жана алардын негизги багыттары, артыкчылыктары, формалары аныкталды;
- аймактык кичи ишканалардын экономикалык абалы жана анын өнүгүүгө тийгизген таасири жана алардын негизги багыттары иштеп чыгылды;
- кичи ишканалардын өнүгүшүн анализденип жана стратегиялык багыты белгиленди;
- кичи ишканалардын логистикалык мүмкүнчүлүктөрү аныкталды.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Бул диссертациялык иштеги аймактык кичи ишканаларды башкаруунун теоретикалык-методологиялык жана практикалык тажрыйбасын изилдөө менен анын түрлөрү аныкталды; аймактык кичи ишканалардын экономикасынын башкарууну натыйжалуулугун аныктоочу индикаторлорунун экономикалык-математикалык моделин иштелип чыкты.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Коргоого алынып чыккан негизги тыянактар эл аралык, республикалык илимий-практикалык конференцияларда жана семинарларда талкууланган.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын жарыяланышы. Диссертациянын негизги мазмуну, теориялык тыянактары жана илимий-практикалык сунуштары изилдөөчүнүн 7 макаласында жарыяланган. Алардын арасында Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясы тарабынан сунушталган илимий журналдарга, чет элдик илимий цитаталарга ээ болгон журналдарда жана ушундай эле статустагы Кыргыз Республикасындагы илимий журналдарына жарыяланган макалалар бар.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация кириш сөздү, үч бапты, корутундуну, 17 сүрөттү, 23 таблицаны, пайдаланылган адабияттардын тизмесин жана диссертацияга кошулган тиркемени камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын максаты жана изилдөө багыты, иштин актуалдуулугу жана түзүлүшү келтирилген.

Биринчи бап “Кичи ишкердүүлүктүн иштеринин жана өнүгүүсүнүн теоретико-методологиялык негиздери” деп аталып, анда кичи ишкердүүлүктүн экономикасынын реалдуу экономикасын реалдуу сектордогу орду жана ролу; кичи ишкердиктин уюштуруу формалары жана алардын ишмердүүлүгүнө таасир эткен факторлор; кичи ишканаларды башкаруунун жана мамлекеттик жөнгө салуунун теориялык жана методологиялык аспектилери каралат.

Кичи ишканаларды аныктоонун бирдиктүү, ар тараптан төп келген критериясы дүйнөлүк деңгээлдеги практикада азырынча жок. Бирок, чарбанын мындай ийгиликтүү өнүгүп жаткан сектору дүйнөнүн кандай өлкөсү болбосун, алардын ар биринин социалдык жана экономикалык өнүгүшүнө, келечектеги багыттарын аныктоого олуттуу таасирин тийгизет.

Кичи ишкердүүлүктүн өнүктүрүү багыттарын аныктоодо адегенде бул түшүнүккө мүнөздөмө берүү зарыл.

Биздин оюбузча, ишкердүүлүктү көп жактуу жана көп катмарлуу процесс катары бааласак болот. Экономиканын реалдуу секторуна байланыштуу ишкердүүлүктө өндүрүш жана сатуу процессин рационалдуу уюштуруунун негизинде экономикалык пайда чыгаруу. Ошондой эле, инновациялык ыкмаларды пайдалануу, уюштурууда жаңы технологиялык, информациялык жаңылыктарды киргизүү менен өзүн-өзү өндүрүү процессин рационалдуу жүргүзүү.

Ишкердикти уюштурууда кандайдыр бир тартипте кичи ишканалардын классификациясы талап кылынат. Мисалы, Кыргыз Республикасында орун алган эреже боюнча кичи ишканаларга 50гө чейин кызматкерлери бар структура кирет, анын ичинен өзгөчө чакандар 15ке чейин, ал эми экинчи тобуна өтө чакандар 7ге чейин кызматкерлери барлар саналат. Ушул эле учурда кичи ишканаларды өндүрүүнүн көлөмү аркылуу да аныктасак болот. Тактап айтканда, эгерде ишкана бир жылда 500 миң сомго чейин товар өндүрсө же кызмат көрсөтсө, анын ичинен 150 миң сомго чейинкилери өзгөчө кичине ишканалар деп эсептелет.

Ар тараптуу калыптанган кичи ишканаларды колдоонун ыкмалардын кеңейиши ишкердиктин мындай түрүн мамлекеттик колдоонун негизин кыйла бышыктоого олуттуу түрткү болууда (*1-таблица*).

Таблица - 1. Кичи бизнести мамлекеттик жөнгө салуунун негизи

Негизги өзөгү	Негизги өзөгүнүн чечмелениши
Кичи ишканаларды мамлекеттик жөнгө салуунун зарылчылыгы	Ишкердикке коомдук көз караштын активдүүлүгүн күчөтүү, орто катмардагы калктын кызыкчылыгын арттырууга багытталган иш-чараларды кеңейтүү чөйрөсүнүн

Атаандаштыкты сактоо жана ишкерлердин айрым топторунун үстөмдүк кылышын чектөө	Мамлекеттик жөнгө салуу базар алкагынын калыптанган мыйзамын, ишкердик нуктагы атаандаштыкты четке какпоо жана чакан, орто бизнес ишинин илгерилешине артыкчылык шарт түзүү.
Жөнгө салуу багытын так көрсөтүү	Мамлекеттик жөнгө салуу ишкердиктин, тигил же бул түрүнүн багытын көздөп жана мыйзам ченемдүүлүгү менен бышыкталууга тийиш.
Кичи ишкердиктин коммерциялык ишин колдоо иретинде мамлекеттик түрдүү ресурстарды сарамжалдуу пайдаланууга жетишүү	Мамлекет ишкердик демилгенсин колдоп, чакан, орто ишканалардын социалдык – эканомикалык нуктагы долбоорлоруна акчалай каражат жагынан көмөктөшүү. Мындай максаттуу жумшалган бюджеттик каражаттарды козөмөлгө алууну күчөтүү.
Кичи бизнести өнүктүрүүнү ар тараптан колдоо боюнча мамлекеттик түзүмдөрдү атайын иштерди кеңейтүү	Ишкердиктин өлкөнүн экономикасына өз таасирин тийгизүүчү багыттарын колдоонун негизинде бизнестин орто катмарын калыптандыруу, экономиканын туруктуу, ыкчам өнүгүшүнө жетишүү менен
Ишкердикти колдоону жөнгө салууну бир нукка багыттоо	Мамлекеттик жөнгө салуу кичи ишкердикке тиешелүү көйгөйлөрдү ар тараптуу чечүүнү аныктоо жана колго алуу.

Маалымат булагы: Автор тарабынан түзүлгөн

Жогорудагы таблицанын маалыматына ылайык мамлекет тарабынан кичи ишканаларды жөнгө салуу багыттары ар түрдүү, алардын көпчүлүгү мыйзамдар жана ар түрдүү нормативдик документтер аркылуу чагылдырылган. Ошондой болсо да айтып кетчү нерсе, ар кандай мыйзамдар жана нормативдик актылар кечээ күндүн талабына ылайык келет, ал эми турмуш дайыма алдыда жүрөт. Ошондуктан нормативдердин өзүнүн өзгөрүү муктаждыгы ар дайым өкүм сүрөт. Ошондой болсо да ишкердүүлүктү жүргүзүүдөгү эң негизги талап болуп, мыйзамдуулукту сактоо эсептелет.

Экинчи бап “Кичи ишканаларды башкаруунун жана иш алып баруунун экономикалык көрсөткүчтөрүнүн учурдагы абалы” деп аталып, анда кичи ишканаларды уюштуруу маселелерин жана аларды башкаруу абалын талдоого; кичи ишканалардын экономикалык көрсөткүчтөрүн баалоого; кичи ишканалардын ишмердүүлүгүндөгү жана аларды башкаруудагы инновациялык ыкмаларын жана чет өлкөлөрдүн тажрыйбасын колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө каралат.

Эң оболу айтып кете турган нерсе, бул кичи ишканаларга болгон муктаждыкты айтып кетүү керек. Мындай муктаждык базар шартына өткөндөн баштап, өзгөчө айыл чарбада, соодада, үй-тиричилик кызматында, транспортто, коомдук тамактанууда жана башка чөйрөлөрдө келип чыкты.

Кичи ишканалардын иш жүргүзүүсүндө эң чоң ролдордун бири бул менчик түрлөрүнө жана уюштуруу формаларына ылайык экендиги белгилүү. Чакан ишканаларда көбүнчө жеке менчик үстөмдүк кылат, себеби, дүйнөлүк тажрыйба көрсөткөндөй жеке менчик экономикалык эркиндикти либералдык чечимдерди кабыл алууну жана ошондой эле базардагы абалды эске алуу менен ийкем жана өз убагында чечим кабыл алууга мүмкүнчүлүктү түзөт. Ушул эле учурда базардын талабын аткаруу максатында кичи бизнес да атаандаштыкка жөндөмдүү болуш керек. Бул максатта кичи ишкерлер дагы жакшы техникаларды, заманбап технологияны, базардагы суроо-талаптарды жакшы деңгээлде анализ аркылуу башкарууну жакшы уюштура алса болот. Төмөнкү таблицада менчик формасындагы ишканалардын экономикалык ишмердиктеринин түрү боюнча келтиребиз (таблица 2).

Таблица 2-Ишкердиктин менчик формаларынын экономика секторуна бөлүнүшү

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Бардыгы:	11834	11864	11613	12236	13190	13320
-анын ичинен чакан ишканалар:	11113	11143	10912	11534	12499	12601
Айыл чарба, токой чарба жана балык уулоочулук	354	375	452	411	419	421
-анын ичинен чакан ишканалар:	329	352	428	386	394	402
Өнөр жай	2040	2018	1973	2063	2042	2046
-анын ичинен чакан ишканалар:	1900	1856	1832	1921	1915	1912
Кайра иштетүү өндүрүшү	1580	1558	1527	1602	1543	1549
-анын ичинен чакан ишканалар:	1458	1426	1406	1482	1432	1438
Электроэнергия, газ, буу жана кондицияланган аба менен камсыздоо (жабдуу)	31	32	32	29	24	24
-анын ичинен чакан ишканалар:	29	29	30	27	24	24
Курулуш	1276	1294	1231	1310	1399	1405
-анын ичинен чакан ишканалар:	1227	1244	1180	1268	1352	1355
Дүң жана чекене соода; автомобилдерди жана мотоциклдерди оңдоо	3374	3352	3101	3243	3135	3139
-анын ичинен чакан ишканалар:	3229	3204	2955	3087	2965	2967
Транспорт ишмердиги жана жүктөрдү сактоо	583	578	632	721	1623	1702
-анын ичинен чакан ишканалар:	535	535	592	678	1588	1589
Мейманканалар менен ресторандар ишмердиги	206	210	216	238	217	219
-анын ичинен чакан ишканалар:	184	194	191	208	183	184
Маалымат жана байланыш	503	519	479	484	480	473
-анын ичинен чакан ишканалар:	448	465	427	449	448	448

Маалымат булагы: Кыргыз Республикасындагы чакан жана орто ишкердик.

Талдоо көрсөткөндөй, жеке менчик ишканалардын 25 пайыздан көбү өзүнүн ишмердигин дүң жана чекене соодада; автомобилдерди жана мотоциклдерди оңдоодо, 16,5 пайыз өнөр жайда, 11,8 пайызга жакыны кесиптик жана илимий техникалык ишмердикте ишке ашырышкан.

Ишканалардын дагы бир уюштуруудагы көрсөткүчү - бул аларда иштегендердин саны жана сапаты. Жумушчу күч жалаң гана өндүрүш күчтүн эң негизгиси болбостон, өндүрүш мамилелеринин эң негизги кыймылдаткычы болуп эсептелет. Чындыгында жумушчу күч алардын ичинен өзгөчө инженердик-техникалык кызматкерлер, менеджерлер, уюштуруучулар өндүрүштүн үч факторун

(эмгектин каражатын жана предметин, жумуштун өзү) тийиштүү мейкиндикте жана мезгилде бириктирип, каалаган багытта ишкананын иш жүргүзүүсүнө себепкер болот. Ушул эле учурда жумушчу күчтүн пайдаланышы да базардын (рыноктун) талабына жараша болот, башкача айтканда, жумушчу күчтүн саны базардын (рыноктун) суроо-талаптарына жараша болот.

Биздин изилдөөлөр көрсөткөндөй кичи ишканаларда иштегендердин саны жалпысынан туруктуу эмес көрсөткүчтөр менен мүнөздөлөт. Мисалы республика боюнча 2010-жылы 88573 жумушчу болсо, ал эми 2014-жылы 100 кишиге аз болгон. Өзгөчө айыл чарбада, өнөр жайда, курулушта, жумушчулардын санынын жыл өткөн сайын азайгандыгы байкалат. Ушул эле учурда соодада кызмат көрсөтүүчү, өзгөчө мейманканаларда, коомдук тамак-аш өндүрүшүндө жумушчулардын санынын өскөндүгү байкалат. Албетте мындай көрүнүштөрдү кадимки рынок шартындагы болуп жаткан кубулуштар катары эсептесе болот (таблица 3).

Таблица 3-Кичи ишканалардын аймактар боюнча жайгашуу саны

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кыргыз Республикасы	12161	12211	11931	12549	13505	13750
-анын ичинен чакан ишканалар:	11338	11371	11127	11749	12712	12880
Баткен облусу	203	208	189	187	187	187
-анын ичинен чакан ишканалар:	176	173	156	159	161	161
Жалал-Абад облусу	496	510	517	504	507	512
-анын ичинен чакан ишканалар:	440	443	459	456	461	466
Ысык-Көл облусу	391	415	462	433	434	440
-анын ичинен чакан ишканалар:	335	355	409	381	384	390
Нарын облусу	308	304	304	297	290	292
-анын ичинен чакан ишканалар:	285	279	288	282	272	274
Ош облусу	485	451	432	456	442	457
-анын ичинен чакан ишканалар:	442	409	399	426	411	426
Талас облусу	227	206	263	255	254	260
-анын ичинен чакан ишканалар:	209	197	250	242	240	246
Чүй облусу	1296	1313	1308	1294	1313	1324
-анын ичинен чакан ишканалар:	1168	1186	1183	1177	1188	1198
Бишкек шаары	8001	8044	7713	8349	9262	9368
-анын ичинен чакан ишканалар:	7568	7614	7290	7905	8822	8843
Ош шаары	754	760	743	774	816	910
-анын ичинен чакан ишканалар:	715	720	693	721	773	876

Маалымат булагы: Кыргыз Республикасынын улуттук статистикалык комитети.

Таблица көрсөткөндөй кичи ишканалардын эң көбү Бишкек шаарында, Чүй, Ош, Жалал-Абад областтарында жана Ош шаарында жайгашкан. Мындай көрүнүштүн себеби жашаган элдин санына жараша жана кичи ишканаларды түзүү базасы менен байланышкан. Мисалы, Ош жана Чүй областтарында кичи ишканалардын көпчүлүгү айыл чарба тармагында, ал эми ал эки областтын агрардык потенциалы башка региондорго караганда бир топ алдыда турат.

Тилекке каршы, өндүрүштө жана Кыргызстандын камсыздоосунда чакан бизнестин үлүшү аймактарда жогору эмес, бүтүндөй республика боюнча айыл чарбасынын маанилүү фактору болуп келди. Ушул эле маалда өлкөдө чакан бизнестин үлүшү экономикалык өсүштө 60-70 % түзөт.

Эми ишканалардын түрлөрүнө жараша кичи бизнестеги кызматкерлердин санын карап көрөлү (таблица 4).

Таблица 4-Ишканалардын кызматкерлеринин экономикалык ишмердиктин

түрлөрү боюнча тизмелик саны

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Бардыгы:	88573	85930	87420	87876	88461	88540
-анын ичинен чакан ишканалар:	50209	45940	49994	50956	51962	51980
Айыл чарба, токой чарба жана балык уулоочулук	5415	5560	5641	5436	5187	5206
-анын ичинен чакан ишканалар:	2711	2560	2974	2716	2551	2559
Өнөр жай	30924	30575	29993	30521	30050	30175
-анын ичинен чакан ишканалар:	15803	13890	15035	15114	15329	15341
Кайра иштетүү өндүрүшү	24844	24354	23711	23714	23458	23480
-анын ичинен чакан ишканалар:	12450	11126	11818	11747	11931	12004
Электроэнергия, газ, буу жана кондицияланган аба менен камсыздоо (жабдуу)	911	1107	807	833	508	517
-анын ичинен чакан ишканалар:	293	317	267	276	309	315
Курулуш	13142	12691	12792	12144	12492	12511
-анын ичинен чакан ишканалар:	8539	8110	8340	8695	8634	8655
Дүң жана чекене соода; автомобилдерди жана мотоциклдерди оңдоо	12738	11611	12273	12685	12765	12794
-анын ичинен чакан ишканалар:	8678	7477	8321	8544	8324	8355
Транспорт ишмердиги жана жүктөрдү сактоо	3236	3008	3089	3245	4293	4302
-анын ичинен чакан ишканалар:	1759	1636	1933	2018	3171	3194
Мейманканалар менен	1441	1210	1540	1664	1705	1726

ресторандар ишмердиги -анын ичинен чакан ишканалар:	816	780	841	884	823	839
Маалымат жана байланыш -анын ичинен чакан ишканалар:	3193	3386	2787	2465	2245	2248
	1500	1735	1300	1407	1287	1289

Маалымат булагы: Кыргыз Республикасынын улуттук статистикалык комитети.

Жогоруда таблица көрсөткөндөй кичи ишканаларда иштегендердин саны жалпысынан туруктуу эмес көрсөткүчтөр менен мүнөздөлөт. Мисалы, 2010-жылы 88573 жумушчу болсо, ал эми 2014-жылы 100 кишиге аз болгон. Өзгөчө айыл чарбада, өнөр жайда, курулушта, жумушчулардын санынын жыл өткөн сайын азайгандыгы байкалат. Ушул эле учурда соодада кызмат көрсөтүүчү, мисалы мейманканаларда, коомдук тамак-аш өндүрүшүндө жумушчулардын өскөндүгү байкалат. Албетте, мындай көрүнүштөрдү кадимки рынок шартындагы болуп жаткан кубулуштар катары эсептесе болот. Себеби, мындай көрүнүштөр дүйнөлүк тенденцияга да окшошуп кетет. Айтсак, дүйнөлүк экономикада реалдуу секторлордо айыл чарбасы, өнөр жайдын үлүштөрү бир аз болсо да азайгандыгы, ал эми кызмат көрсөтүүнүн үлүшү көбөйгөнүн кадыр эсе болуп жаткан иш сыяктуу көрсөк болот. Ушул эле учурда жалпы экономиканын өсүшүндө мындай тенденциялардын тескери жактары да бар. Себеби өндүрүш тармактардын үлүшүнүн азайышы жаңы кошумча нарк салыгынын азайышына же болбосо жаңы нарктын көлөмүнүн төмөндөшүнө алып келет.

Өткөн тажрыйба көрсөткөндөй кичи жана орто бизнес өлкөнүн чарба комплекстерин өнүктүрүүнүн башкы кыймылдаткыч күчү катары эсептелет. Анткени, экономиканын базар шартындагы өнүгүшүнө түздөн-түз олуттуу оң таасирин тийгизет. Эң башкысы өтө ийкемдүүлүгү жана багыттарын өзгөртүүгө кыйла ыңгайлашуусу, ошол эле учурда арбын каражатты талап кылбастыгы менен кичи жана орто бизнестер чарбанын башка түрлөрүнөн өзгөчөлөнөт.

Кичи ишканалардын экономикалык көрсөткүчтөрү алардын өндүрүп чыгарган товарларына байланыштуу. Адегенде өнөр жай секторундагы кичи ишканалардын көрсөткүчүнө кайрылабыз (таблица 5).

Таблица 5 – Кичи ишканалардын өнөр жай продукцияларынын (ишмердин, кызмат көрсөтүүлөрдүн) айрым түрлөрүнүн көзөмөлү

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Дан эгиндеринин уну, миң тонна - чакан ишканалар	188,4 66,7	136,8 41,2	195,4 47,6	152,8 41,1	276,2 82,8	312,8 96,7
Өсүмдүк майы, тонна -чакан ишканалар	2411,8 2329,9	1935,5 1820,1	585,5 585,5	363,3 2,3	383,8 5,9	378,9 5,0
Көңдөй, кызартылбаган макарон азыктары, тонна -чакан ишканалар	8531,2 184,5	8944,7 283,5	4190,6 400,6	7186,1 39,1	10951,3 311,8	12437,1 427,5
Газдаштырылган таттуу эмес жыттандырылбаган минералдык суулар, миң тонна -чакан ишканалар	4854,7 4498,1	7111,9 5988,1	8343,5 3797,5	10432,4 3143,3	9559,7 2182,2	10134,6 2348,1
Этил спирти, миң тонна -чакан ишканалар	2357,0 2357,0	2329,4 137,4	2817,9 86,9	2849,1 93,1	4483,5 414,5	5173,9 512,8
Бут кийим, миң түгөй -чакан ишканалар	3085,4 3085,4	5012,7 5012,7	2589,6 2589,6	2038,8 2037,2	3007,4 3007,4	3289,3 3289,3
Шише, флакон, жана ушул өңдүү пластмассадан жасалган буюмдар,	166,9	205,2	222,1	392,1	258,3	342,5

миң даана						
-чакан ишканалар	0,8	3,2	14,8	101,2	3,2	9,4
Эшик, терезе, алардын четиндеги жыгачтары, эшиктин босогосу, жалюзи жана ушул өндүү буюмдар, миң кв.м	54,8	68,4	46,1	51,4	47,2	42,9
-чакан ишканалар	54,8	68,4	46,1	51,4	47,2	42,9
Эмерек, млн. сом	278,9	337,8	429,7	487,7	424,1	462,6
-чакан ишканалар	184,8	140,9	180,2	178,3	148,8	162,9

Маалымат булагы: Кыргыз Республикасынын улуттук статистикалык комитети.

Таблица көрсөткөндөй изилдөө мезгилинде өнөр жай товарларын чыгаруунун көлөмү ар түрдүү көрүнүштө болду. Мисалы, дан өндүрүү, макарон өндүрүүлөр жана шише пластмассалык буюмдар өскөн, калган продукцияларды өндүрүү, мисалы этил спирти, бут кийим чыгаруу, эмерек жасоо ж.б. көлөмү азайган. Муну рынокто суроо-талаптар менен түшүндүрсө болот. Мисалы, жыгачтан эшиктерди жасоо талабы кескин түрдө азайып, алардын ордуна пластикалык эшиктерди жана терезелерди жасоо өскөн, ушундай эле көрүнүш эмеректерди жасоодо байкалат. Дагы бир тенденция катары кичи ишканалардын көлөмү улам өскөн сайын алар орто бизнеске айланат да, анда жогорудагы көрсөткүчтөр башка түрдө да болушу мүмкүн. Мисал катары төмөнкүлөрдү айтсак болот: 2014-жылы дан эгиндеринин унун чыгарууда орто бизнестин үлүшү 43,4%, чакан ишканалардыкы 18,6%, ушундай эле көрүнүш өсүмдүк майына тиешелүү иретте 2,7% жана 0,1%, бут кийимди чыгаруучу орто бизнесте 0% жана кичи бизнесте 99,6%, эмеректерди жасоо орто бизнесте 41% жана 22,1% ж.у.с.

Айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн дагы бир өзгөчөлүгү алардын регионалдык мүнөзү. Тактап айтканда айыл чарба продукцияларын өстүрүү аймактын табигый климаттарына жараша болот жана ар бир территориянын тигил же бул экономикалык ишкердикке адистештирилгенине жараша болот. Мындан тышкары ар бир территориянын айыл чарба продукцияларын өстүрүүдөгү калыптанган адаттарды жумушчу күчүнүн квалификациясын, географиялык жайгашуусун да айтсак болот. Төмөндө айыл чарба продукциясын өстүрүү аймактар боюнча келтирилет (таблица 6).

Таблица 6 – Айыл чарба продукцияларынын аймактар боюнча көлөмү (млн.сом)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кыргыз Республикасы	70849,8	90211,2	101915,5	107439,0	118995,0	137767,0
-чакан ишканалар	695,8	921,7	1138,6	1301,3	1204,6	1841,8
-орто ишканалар	918,8	1142,8	1293,2	1501,8	1430,4	1767,0
-дыйкан (фермер) чарбалары	69235,5	88146,7	99483,7	104635,9	116360,0	136712,1
Баткен облусу	5586,0	7838,6	9658,9	9003,3	10458,2	11568,3
-чакан ишканалар	11,2	22,2	22,8	55,5	54,0	56,4
-орто ишканалар	-	-	-	-	-	-
-дыйкан (фермер) чарбалары	5574,8	7816,4	9636,1	8947,8	10404,2	11401,9
Жалал-Абад облусу	16269,9	20353,7	23543,2	23538,6	27925,9	29922,7
-чакан ишканалар	29,5	33,5	61,9	52,0	40,2	58,8
-орто ишканалар	100,5	94,8	140,2	226,5	261,2	272,5
-дыйкан (фермер) чарбалары	16139,9	20225,4	23341,1	23260,1	27624,5	31935,1
Ысык-Көл облусу	895,8	8671,3	9743,1	9720,6	13011,0	16849,0
-чакан ишканалар	94,7	121,9	125,9	80,2	97,4	114,6
-орто ишканалар	56,9	156,7	133,5	167,5	292,1	304,9
-дыйкан (фермер)	8799,2	8392,7	9483,7	9472,9	12621,5	16429,5

чарбалары						
Нарын облусу	7258,1	9065,4	10499,9	10744,4	10625,9	12773,8
-чакан ишканалар	54,1	19,1	7,7	14,1	13,5	23,5
-орто ишканалар	-	-	-	-	-	-
-дыйкан (фермер)	7204,0	9046,3	10492,2	10730,3	10612,4	12750,3
чарбалары						
Ош облусу	9164,3	13007,3	15046,3	14346,8	15185,2	19942,0
-чакан ишканалар	1,3,9	140,7	176,2	184,6	202,5	329,6
-орто ишканалар	100,8	203,5	143,6	133,6	152,8	248,4
-дыйкан (фермер)	8959,6	12663,1	14726,5	14028,6	14829,9	19364
чарбалары						
Талас облусу	7490,3	7272,9	9941,9	13598,5	14712,9	17834,7
-чакан ишканалар	33,8	80,2	133,6	170,9	205,5	316,4
-орто ишканалар	40,6	-	-	-	-	-
-дыйкан (фермер)	7415,9	7192,7	9808,3	13427,6	14507,4	17518,3
чарбалары						
Чүй облусу	16001,4	23779,3	23183,5	26243,7	26804,8	28587,0
-чакан ишканалар	368,4	503,7	610,0	743,1	590,1	620,7
-орто ишканалар	619,5	687,6	875,7	973,7	723,4	940,3
-дыйкан (фермер)	15013,5	22588,0	31697,8	24526,9	25491,3	27026
чарбалары						
Бишкек шаары	0,4	0,5	0,6	1,3	2,2	2,4
-чакан ишканалар	0,2	0,3	0,4	0,8	1,3	2,1
-орто ишканалар	0,2	0,2	0,2	0,5	0,9	0,9
-дыйкан (фермер)	-	-	-	-	-	-
чарбалары						
Ош шаары	128,6	222,2	298,1	241,8	268,9	287,1
-чакан ишканалар	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
-орто ишканалар	-	-	-	-	-	-
-дыйкан (фермер)	128,6	222,1	298,0	241,7	268,8	287,0
чарбалары						

Маалымат булагы: Кыргыз Республикасынын улуттук статистикалык комитети.

Таблица көрсөткөндөй, региондордун дээрлик бардыгында айыл чарба продукциясын өндүрүү изилденген мезгилдин ичинде өскөн бир гана Нарын облусунда кичи ишканаларда 2010-жылга караганда өсүү бир аз азайган.

Ушул эле таблицкага кайрылсак айыл чарба продукцияларын өстүрүүнүн эң жогорку көлөмдөгү өндүрүү Чүй облусунда байкалган, андан кийин ирети менен Ош, Жалал-Абад, Талас, Ысык-Көл, Баткен жана Нарын облустары турат. Орто ишканалар негизинен Чүй облусунда кездешет. Себеби, Чүй облусу башка региондорго караганда өткөн кылымдын 90-жылдарынын орто чендеринде айыл чарбасындагы материалдык базаны жана кээ бир орто чарбаларды сактап калган.

Республикада бир нукка түшүп, калыптанып калган кичи жана орто бизнеске олуттуу өлчөмдө өндүрүштүк, эмгек жана финансылык ресурстар чегерилип, бир кыйла тажрыйба топтолуп калгандыгын белгилөөгө болот. Ири ишканаларды салууга, колдо барын иштетүүгө стратегиялык мааниси бар түрдүү сырьелук ресурстардын тартыштыгын, ошол эле учурда эмгек капиталынын жетиштүү санын эске алуу менен кичи жана орто бизнестин ар тараптан колдоп, мамлекеттик деңгээлде жөнгө салуу учурдагы эң көйгөйлүү иштин бирине айланып олтурат.

Үчүнчү бапта “Кичи ишканаларды башкарууну жакшыртуу жана аларга экономикалык чөйрө түзүү жана аларды өнүктүрүүнү жана келечекте жөнгө салууну оптимизациялоо башкы багыттары” кичи ишканаларды башкарууда

моделдөө ыкмалары менен иш алып баруунун методологиялык негиздери диссертациялык иште 3 багыт боюнча ишке ашыруу сунушталган: 1) кичи ишканаларды башкаруунун методологиясын иштеп чыгуу; 2) башкаруу системасынын элементтерин модель жолу менен аныктоо; 3) компьютердин жардамы менен маалыматтардын моделин түзүү. Илимде моделдин алдынкы ыкмалары тизмегинде башкаруу системасын иштеп чыгуу жолу кенири колдонулат. Диссертацияда Улуттук статистикалык башкарманын маалыматтарына таянып, Кыргыз Республикасынын кичи ишканаларынын акыркы 5 жылдык ишин оптимизациялык абалын аныктаганбыз. Аны 7-таблицанын маалыматында чагылдырганбыз:

Таблица 7 - Кичи ишканалардын жана дыйкан чарбаларынын көлөмүнүн өсүү темпинин көрсөткүчтөрү

	2010	2011	2012	2013	2014
Кыргыз Республикасы боюнча					
Кичи ишканалар	695,8	921,7	1138,6	1301,3	1204,6
Дыйкан (фермер) чарб.	69235,5	88146,7	99491,7	104635,9	116360,0
Жалал-Абад облусу боюнча					
Кичи ишканалар	29,5	33,5	61,9	52,0	40,2
Дыйкан (фермер) чарб.	16139,9	20225,4	23341,1	23260,1	27624,5

Маалымат булагы: Автор тарабынан түзүлгөн

Ушул маалыматтар чагылдырып тургандай, республика боюнча кичи ишканалар иштеп чыккан продукциялар 2014-жылы, 2010 жылга салыштырмалуу 1,7 эсеге ашкан, же 73,3%. Дагы бир тенденция катары кичи ишканалардын көлөмү улам өскөн сайын алар орто бизнеске айланат да, анда жогорудагы көрсөткүчтөр башка түрдө да болушу мүмкүн. Мисал катары төмөнкүлөрдү айтсак болот: 2014-жылы продукциянын кичи бизнестин үлүшү 32,5%; 23,6%; 14,3%; 7,3%, болгон.

Таблицадагы маалыматтарды пайдаланып мейкиндиктеги чекиттерди белгилесек o , x , t , чекиттер (x_i, t_i) , алардын маанилеринин кесилишин логарифмалык функциясы мындай болот: $x_i = a \ln x + b$ жаны белгилерди кийирсек $x = \ln t$, ошондо, акыркы тендеме бир сызык менен жатса $x = ax + b$, анда тендеме:

$$x_1 = 700,27 + 367,76 \ln t \quad \text{болот} \quad (1)$$

Ошол тендеменин маанилерин ордуна койсок:

$$\hat{x}_{1p(2010)} = 700,27; \quad \hat{x}_{1p(2011)} = 955,1818; \quad \hat{x}_{1p(2012)} = 1104,296;$$

$$\hat{x}_{1p(2013)} = 1210,094; \quad \hat{x}_{1p(2014)} = 1292,157 \quad (2)$$

7 таблицадагы $x_{1\phi}$ – тин маанисин аныктап x_{1p} , маанисин ордуна койсок жана аппроксимациянын каталыгын эске алып,

$$\begin{aligned} E &= \frac{1}{n} \sum \frac{[x_{1\phi} - \hat{x}_{1p}]}{x_{1\phi}} * 100\% \\ &= \frac{1}{5} (0,006424 + 0,036326 + 0,03012853 + 0,070089 + 0,072685) * 100\% \\ &= 4,31\% \end{aligned}$$

Регрессиянын тендемеси менен байланышын тапсак:

$$p_{tx1} = \sqrt{1 - 1 \frac{q_{ост}^2}{q_{x1}^2}} \quad (3)$$

где $q_{x1}^2 = \frac{1}{n} \sum (x_{1\phi} - \bar{x}_1)^2$ – жалпы дисперсиянын жыйынтыгы, $x_{1\phi}$, где $\bar{x}_1 = 1052,4$

$q_{x1}^2 = \frac{1}{n} \sum (x_{1\phi} - \hat{x}_1)^2$ – жалпы дисперсия. Ушул формулалардын негизинде:

$$q_{x1}^2 = \frac{1}{5} (127163,56 + 17082,49 + 7430,44 + 61951,21 + 23164,84) = 47358,508$$

$$q_{ост}^2 = \frac{1}{5} (19,98,9 + 1121,0309 + 1176,787743 + 8318,5344 + 766,22825) = 2127,2668$$

Анда p_{tx1} аныктасак:

$$p_{tx1} = \sqrt{1 - \frac{2127,2668}{47358,508}} = \sqrt{0,955} = 0,98$$

Аныкталган эсептөөлөрдүн негизинде республика боюнча кичи ишканалардын жалпы чыгарган продукциясынын долбоорлоо багытында:

$x_{1пр(2015)}=1359,207$ (млн.сом), $x_{1пр(2016)}=1415,898$ (млн.,сом),

$x_{1пр(2017)}=1465,005$ (млн.сом), $x_{1пр(2018)}=1508,321$ (млн.,сом) (5)

Ошентип, 2019 жылы 2010 жылга салыштырмалуу 2,2 эсе, же 222,6%. Өсүү божомолдонууда. Ушул маалыматтарды бир нукка салган кезде, төмөндөгүдөй таблица болот:

Таблица 8. Кыргыз Республикасындагы кичи ишканалардын жалпы продукция өндүрүүсүнүн көрсөткүчү(млн.сом)

годы	Продукция чыгаруу (божомол)	Ишеним интервалы	
		ылдыйкы	жогорку
2015	1359,207	1300,624	1417,789
2016	1415,898	1354,873	1476,923
2017	1465,005	1401,865	1528,147
2018	1508,321	1443,326	1573,321
2019	1547,069	1480,389	1613,748

Маалымат булагы: Автор тарабынан түзүлгөн

Таблица көрсөткөндөй, дээрлик бардык жылдарда кичи ишканалардын жалпы продукциясын өндүрүү изилденген мезгилдин ичинде, б.а. 2015-2019 жылдары өскөн.

Биздин диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөтүп жаткандай, региондордо айыл чарбасын натыйжалуу тармакка айландырууда кичи ишканалардын ролу жана орду эбегейсиз. Ошондой эле кызмат көрсөтүү жана социалдык тармактардын экономикалык багыттарын башкарууда кичи ишканаларды уюштуруу маанилүү роль ойноодо. Ушул эле учурда кичи ишканалардын ишмердүүлүгүн эффективдүү уюштурууда алардын натыйжалуулугуна жетишүүдө, рынок мамилелерине шайкеш келе турган механизмдердин бири катары алардын ишин оптимизациялоо деп эсептейбиз. Алсак, Жалал-Абад облусу боюнча дыйкан жнан фермерлик чарбалардын ишин оптимизациялоо боюнча илимий изилдөө жасалды. Жыйынтыгында, оптималдуу логарифмалык функция иштеп чыгылды:

$$x_2 = a + b + \ln t \quad (5)$$

Акыркы тендемеге t – нын мааниси 1 ден 5 ке чейин деп маанисин коебуз:

$$\begin{aligned}\widehat{x}_{зр(2010)} &= 16196; & \widehat{x}_{зр(2011)} &= 20067,18; \\ \widehat{x}_{зр(2012)} &= 22747,4993; & \widehat{x}_{зр(2014)} &= 26639,7; & (6)\end{aligned}$$

Ушул маанилер менен $x_{зф}$ и $\widehat{x}_{зр}$ и $\overline{x}_{з}$, боюнча детерминант индекси $\rho_{x_{зт}}^2$, болсо:

$$q_{x_{з}}^2 = \frac{1}{n} \sum (x_{зф} - \overline{x}_{з})^2 = \frac{1}{5} (3574007089 + 3582691,84 + 1495484,41 + 1303935,61 + 30319339,69) = 14253704,49$$

- жалпы дисперсия алынат жана жыйынтыктоочу белги x_3 аркылуу:

$$\begin{aligned}q_{ост}^2 &= \frac{1}{n} \sum (x_{зф} - \widehat{x}_{зр})^2 \\ &= \frac{1}{5} (3147,21 + 25033,5684 + 352361,791 + 2571340,532 + 969831,04) \\ &= 784342,8284\end{aligned}$$

Бул аткарылган эсептен корреляциялык байланыш:

$$\rho_{x_{зт}}^2 = \sqrt{1 - \frac{q_{ост}^2}{q_{x_{з}}^2}} = \sqrt{1 - \frac{784342,8284}{14283704,49}} = \sqrt{0,945} \quad \text{болгон учурда, корреляциянын}$$

коэффициенти $\rho_{x_{зт}}^2 = 0,945$, барабар болот. Бул деген 1-ге жакын дегндикти билдирет.

Эгеде статистикалык маалыматты колдонуп, тендемени (6) F- Фишердин критериясы аркылуу аныктасак:

$$F_{\Phi} = \frac{\rho_{x_{зт}}^2}{1 - \rho_{x_{зт}}^2} * \frac{n - m - 1}{m} = \frac{0,945}{1 - 0,945} * 3 = 51,54$$

Эгерде, $F_{табл} = 10,13$ болсо, барабарсыздык $F_{\Phi} = 51,54 > F_{\Phi_{табл}} = 10,13$ болот

Мындай көрүнүштүн эң негизги көйгөйлөрүнүн бири болуп, кичи чарбалардын чыгарган продукциясын F- Фишердин критериясы аркылуу канчалык денгээлде туура аныкталды дегендик маселеси эсептелет.

$$x_{зпр(2015)} = 28184,617 \text{ (млн. сом)}; \quad x_{зпр(2016)} = 29560,52 \text{ (млн. сом)};$$

$$x_{зпр(2017)} = 30806,56 \text{ (млн. сом)}; \quad x_{зпр(2018)} = 31947,17 \text{ (млн. сом)};$$

$$x_{зпр(2019)} = 33007,13 \text{ (млн. сом)}; \quad (7)$$

Ошентип 2019 жылы 2010 жылга салыштырмалуу 2,0 эсе, же 202,6%. Өсүү божомолдонууда. Жогорулоо темпи жыл сайын: 2%; 4,9%; 4,2%; 3,7%; 3,3%. Болот.

Аппроксимациялык каталыктарды эске алсак:

$$\begin{aligned}Ln &= \frac{1}{n} \sqrt{\frac{[x_{зф} - \widehat{x}_{зр}]^2}{x_{зф}}} * 100\% \\ &= \frac{1}{5} (0,003476 + 0,007823 + 0,02543157 + 0,06894 + 0,03565) * 100\% \\ &= 2,83\%\end{aligned}$$

Ушул маалыматтарды бир нукка салган кезде, төмөндөгүдөй таблица болот:

Таблица 9 - Кичи ишканалардын жалпы продукция өндүрүүсүнүн 2019-жылдын 2010-жылга салыштыргандагы жогорулоо темпинин көрсөткүчү

жылдар	Продукция чыгаруу (божомол)	Ишеним интервалы	
		ылдыйкы	жогорку
2015	28184,617	27386,992	28982,242
2016	29560,52	28723,957	30397,083
2017	30806,56	29934,733	32550,213

2018	31949,17	31044,997	32853,343
2019	33007,13	32073,028	33941,232

Маалымат булагы: Автор тарабынан түзүлгөн

Таблица көрсөткөндөй, дээрлик бардык жылдарда кичи ишканалардын жалпы продукциясын өндүрүү изилденген мезгилдин ичинде, б.а. 2015-2019 жылдары, өскөн. Кичи ишканалардын жана жалпы эле ишкердик чөйрөсү көп өзгөрүүлөргө дуушар болот, ошондуктан ишкердикти башкарууда да бир топ мурун тааныш эмес ыкмаларды колдонууну талап кылат, алардын эң орчундуусу - ишкананын келечектеги жүрүм – турумун билүү, алардын чыгарган товарлардын же кызматтардын көлөмүн аныктоо болуп эсептелет. Бул маселени чечүүдө практикада кеңири түрдө экономика-математикалык ыкмалар колдонулат. Ошондуктан диссертацияда кичи ишкердикти 2019-жылга чейин божомолдоодо Жалал-Абад облусунун статистикалык маалыматтардын негизинде графиктердин жардамы менен экономика-математикалык моделдер түзүлүп, негиздемеге кеңири орун берилди. Мунун жыйынтыгына ылайык келечекте, биздин эсеп боюнча, кичи ишкердиктин ишканаларынын саны салыштырмалуу азайып, калкты жумуш орду менен бир нече эсеге көбөйүп, салыктан түшкөн каражаттын көлөмү 2 эсеге арбып, инновациялык нуктагы технологиялар кеңири камтылган өндүрүштү кеңири колдонуу сунуштары берилген.

Ошентип, экономикалык божомолдоо пландоо менен бирге жалпы милдеттерди чечүүгө, мына ушул процесстин же кубулуштун бир кыйла натыйжалуу өнүгүү жолдорун аныктоого багытталат. Базар экономикасынын шарттарында товарларга (продукция, жумуштар, тейлөөлөр) болгон талаптын жана сунуштун, аларды сатуунун көлөмүнүн жана шартынын (баалары, сапаттары ж.б.), атаандаштардын ж.б. бүт тиричилик циклинде керектелип жаткандардын баарысынын катыштарын алдын ала көрө билүү зарылчылыгы болуп турган убакта экономикалык божомолдоонун мааниси өзгөчө күчөп жатат.

КОРУТУНДУ

Кичи ишкердикти иштетүүнүн жана туруктуу өнүктүрүүнүн экономикалык чөйрөсүн уюштуруу маселелеринин теоретикалык-методологиялык негиздерин изилдеп, алардын учурдагы экономикалык көрсөткүчтөрүнүн абалын аныктап жана тийиштүү сунуштарды берүү максатында төмөндөгүдөй корутунду чыгарууга жана сунуш киргизүүгө болот:

1. Кичи ишканалар дүйнөлүк практика көрсөткөндөй, экономикадагы реалдуу сектордо динамикалык түрдө өсүп жана кеңейип жаткандыгын учурдагы уюштуруу феномени катары бааласак болот. Экономиканын кичи бизнес сектору базар мамилелеринин шартында мааниси, өлкөнүн ички дүң продукциясындагы үлүшү жагынан өтө орчундуу орунду ээлейт. Ушундай артыкчылыгы бири экинчисине олуттуу байланыштуу, негиздүү төмөнкүдөй үч функциясы аркылуу аныкталат: экономикалык, социалдык жана саясий.

Ушундай өңүттөн алганда Кыргыз Республикасынын учурдагы өнүгүү баскычында кичи бизнестин потенциалдык мүмкүнчүлүгүн так аныктоо, ишке ашырууну жөнгө салуу башкы көйгөйлөрдүн бири катары эсептөө зарыл. Ушундай кам көрүү экономика секторлорун диверсификациялоого эле шарт түзбөстөн, бир катар өзөктүү социалдык жана экономикалык маселелерди чечүүгө барандуу көмөгүн тийгизет.

2. Кичи ишкердиктин натыйжалуулугун өнүктүрүүдө алардын уюштуруу формасын аныктоо чоң мааниге ээ жана ошону менен бирдикте кичи бизнестин атаандаштык жөндөмдүүлүгүн туруктуу жогорулатуу үчүн эң алдыда ресурс түрлөрүн топтоо, өздүк мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүү, өндүрүштүн ич ара байланышын табуу керектөөчүлөр, өнөктөштөр жана атаандаштар менен туура алака түзүүнүн ыңгайлуу стратегиясын иштеп чыгуу өтө маанилүү. Ушундай стратегиянын бир олуттуу багытынын бири тигил же бул ишкананын көлөмү чакан формасы менен, ошол эле учурда анын чыгарган продукциясы, тейлөө чөйрөсү сапаттуулугу менен айырмаланууга тийиш.

3. Ишкердикти калыптандыруу жана андан ары карай натыйжалуу өнүктүрүүнү мамлекет тарабынан жөнгө салуу, ошондой эле кичи ишкердиктин келечектеги багытын аныктоо учурундагы талаптын негизин түзөт. Мунун өзөгүн төмөнкүдөй стратегиялык багыттар камтыйт:

- ишкердиктин чоң кичинесине карабастан бардык түзүмдөрүнө инновацияны үзгүлтүксүз жана кеңири колдонуу;
- ишкердике таасирин тийгизүүчү жана башкаруу чөйрөсүндөгү тобокелдикке тиешелүү инновациялык өзгөрүүлөрдө, башкы, келечектүү багыттарын алдыртан байкоо, тиешелүү камылга көрүү.

4. Изилдөө жана талдоо көрсөткөндөй акыркы жылдар ичинде экономиканын кичи ишканалар сектору, ички саясий абалдын татаалданышына карабастан жайланган калып менен болсо дагы өнүгүп жатты. Кичи ишканалардын өндүрүштүн салыштырма салмагы ички дүң продукцияга карата 2000-жылы 70% дан, 2015-жылдын башына 86,4%га чейин өстү, анын ичинен кичи жана орто ишкердиктин салыштырмалуу үлүшү ИДПга карата 31% дан 43,6%га чейин өстү тийиштүү түрдө. Айыл чарба жана кызмат көрсөтүү экономикасында жекече сектор басымдуулук кылат өндүрүштүн жана кызмат көрсөтүүнүн жалпы көлөмүнөн 90% дан жогору, ал эми өнөр жайында болсо 20% дан жогору. Кичи субъектилеринин 90% дан көбүрөөгү айыл чарбасында, кызмат көрсөтүүдө, соодада жана жеңил өнөр жайында топтолгон, жумушка жөндөмдүү калктын санынан ашкан жумушчу орундарын жана өздүк иш кылууну камсыз кылат.

Акыркы мезгилде республикада жана анын аймактарында кичи ишкердиктин субъектилериндеги сан жагынан өсүү даана байкалып, белгилүү өлчөмдө натыйжасы чыгууда. Ишкердиктин мындай түрүндө экономикалык негизги көрсөткүчтөр экономиканын калган секторлорунукуна салыштырмалуу кыйла жогорку өсүштө экендиги менен дагы айрымаланат. Ушундай жагдайдын калыптанып жатышы өндүрүштү өнүктүрүүдө, тейлөө иштеринде ийкемдүүлүк, инновациялык изденүүчүлүк арбындыгын жана өлкөнүн экономикалык өсүшүнүн олуттуу булагына айлангандыгын, келечекте бул тенденция күчөй тургандыгын толук ырастайт.

Ушул эле учурда кичи ишкердикти уюштурууда олуттуу кемчилдиктер бар экендиги аныкталды. Алардын арасында кичи ишкердикти мамлекет тарабынан колдоосундагы жетишсиздик, кичи ишканалардын иштөөсүндөгү туруксуздук, алардын материалдык-техникалык базасынын начардыгынан жаңы технологиялардын аз колдонулушу, ишкер чөйрөсүндөгү адистердин профессионалдык деңгээлинин төмөндүгү жана башкалар болуп эсептелет. Мунун бардыгы башкарууну жакшыртуунун резервдерин түзөт.

5. Тышкы базар алкагында кичи ишкердиктин ишканаларынын товарларынын атаандаштык артыкчылыгын камсыз кылуу, кызыкчылыгын коргоо максатында, ошондой

эле алардын экспорттук потенциалын кеңейтүү, мыкты технологиялык, илим арбын талап кылган инновациялык продукцияларды арбытууга жетишүү үчүн эң алдыда булардын экспорттук продукциясынын мамлекет тарабынан колдоонун соода – экономикалык, уюштуруу, финансылык, маалыматтык, инновациялык багыттары боюнча иштиктүү чараларды даярдоо жана колдонуу керек. Бул үчүн республиканын экономикалык секторлорундагы экспорттук товарларды чыгарууга жарагыдай, келечеги кең кичи ишкердиктин багытын так, илимий негизде аныктоо керек.

Экспортко жөнөтүлүүчү товарларды, тейлөө көрсөтүү кызматтарды жөнгө салуунун максаты эң эле түрдүүчө экендиги белгилүү. Ушундай жагдайды эске алуу менен Өкмөт жаратылыш сырьелорун, чийки заттарды экспорттоону кыскартып, жергиликтүү ишканаларды тиешелүү сырьё, материал жагынан камсыздап, калкты иш менен камсыздап, даяр товарларды арбын чыгарып, экспорттун мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүнүн негизинде казынага валютаны көбүрөөк түшүрүү жагын экономикалык саясатын башкы багытына айландырышы зарыл.

6. Кичи ишкердиктин натыйжалуулугун жогорулатуу максатында тийиштүү экономика чөйрөсүн уюштуруу приоритеттердин мейкиндиги болуп эсептелет. Аларга ар түрдүү багыттар кирет. Кандай гана кичи ишкана болбосун алардын чыгарылган товарларынын саны, өндүрүштүн өсүшү жана атаандаштык жөндөмдүүлүгү инновацияны колдонууга дагы тыгыз байланыштуу. Инновацияны жаңы продукцияны базарга алып чыгуу менен чектөөгө болбойт. Анын учурдагы маанисин кыйла кеңири кароого туура келет. Тагыраак айтканда, төмөндөгүдөй жаңыланууну дагы камтыйт: жаңы же жакшыртылган продукциянын түрлөрү (продукциялык инновация); жаңы же жакшыртылган тейлөө (тейлөө инновациясы); өндүрүштүн жана технологиянын жаңыртылган багыттары; ишканадагы социалдык мамилелердин өзгөрүлүшү; жаңы жана өркүндөтүлгөн өндүрүш системасы; эл аралык деңгээлдеги инновацияны колдонууга, аларды жаңыртып турууга жетишүү, тиешелүү каражатты жумшай билүү.

7. Кичи ишканалардын жана жалпы эле ишкердик чөйрөсү көп өзгөрүүлөргө дуушар болот, ошондуктан ишкердикти башкарууда дагы бир топ мурун тааныш эмес ыкмаларды колдонууну талап кылат, алардын эң орчундуусу ишкананын келечектеги жүрүм – турумун билүү, алардын чыгарган товарлардын же кызматтардын көлөмүн аныктоо болуп эсептелет. Бул маселени чечүүдө практикада кеңири түрдө экономика-математикалык ыкмалар колдонулат. Ошондуктан диссертацияда кичи ишкердикти 2020-жылга чейин божомолдоодо Жалал-Абад облусунун статистикалык маалыматтардын негизинде графиктердин жардамы менен экономика-математикалык моделдер түзүлүп, негиздемеге кеңири орун берилди. Мунун жыйынтыгына ылайык келечекте, биздин эсеп боюнча, кичи ишкердиктин ишканаларынын саны салыштырмалуу азайып, калкты жумуш орду менен бир нече эсеге көбөйүп, салыктан түшкөн каражаттын көлөмү 2 эсеге арбып, инновациялык нуктагы технологиялар кеңири камтылган өндүрүштү кеңири колдонуу сунуштары берилген.

Диссертациянын темасы боюнча жарыкка чыккан эмгектеринин тизмеси:

1. Туркбаев, А.Б. Инвестиционная деятельность предприятий малого бизнеса [Текст] / А.Б. Туркбаев, А.Б. Торогелдиева // Проблемы экономики, организации и управления в России и мире: материалы 10 международной научно-практической

конференции. - Прага, 2015. –С. 155-160.

2. Туркбаев, А.Б. Развитие малого бизнеса и предпринимательства в современных условиях [Текст] / А.Б.Туркбаев// Проблемы экономики, организации и управления в России и мире: материалы 10 международной научно-практической конференции. - Прага, 2015. –С. 160-164.

3. Туркбаев, А.Б. Малый бизнес и предпринимательство в современных условиях развития общества [Текст] / А.Б.Туркбаев // Проблемы современной экономики и образования: материалы международной научно-практической Интернет-конференции.-Алматы,2014. –Т.1.– С. 288-292

4. Туркбаев, А.Б. Об инвестиционной деятельности субъектов малого бизнеса в условиях рынка [Текст] / А.Б.Туркбаев // Проблемы современной экономики и образования: материалы международной научно-практической Интернет-конференции. –Алматы, 2014. – Т.1.– С. 292-297

5. Туркбаев, А.Б. Методы экономического прогнозирования будущего выпуска производимой продукции на предприятиях Жалал-Абадской области [Текст] / А.Б.Туркбаев, А.А.Мамасыдыков // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран ЦА. – 2015. - №2.– С. 351-354

6. Туркбаев, А.Б. Кичи ишканалардын ишкердикти өнүктүрүүсүн жөнгө салуу жана аларды оптимизациялоо [Текст] / А.Б.Туркбаев // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. - №3. – С. 127-131

7. Туркбаев, А.Б. Основы и направления экономического управления малыми предприятиями в Кыргызстане [Текст] / А.Б.Туркбаев // Проблемы современной науки и образования. – М., 2016. - № 7 (49).– С. 121-127.

8. Туркбаев, А.Б. Прогнозирование объема продукции, выпускаемой малыми предприятиями Кыргызстана [Текст] / А.Б.Туркбаев // Проблемы современной экономики:XXX Международная научно-практическая конференция.ЦЕНТР РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА. - Новосибирск, 2016.- № 30. – С. 133-142.

9. Туркбаев, А.Б. Регулирование инвестиционной деятельности субъектов малого бизнеса [Текст]/А.Б.Туркбаев // Наука сегодня. Ключевые проблемы и перспективы развития: сборник научных статей по итогам международной научно-практической конференции. - Санкт – Петербург,2015. - С. 172-175.

Туркбаев Адамбек Борубаевичтин « Кичи ишкердүүлүктү иштетүүнүн жана туруктуу өнүктүрүүнүн экономикалык чөйрөсүн уюштуруу» деген темада

08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча

экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын

изденип алуу үчүн жазган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: ишкер, кичи ишкердик, базар, базар алакасы, аймак, каржылоо булактары, мамлекеттик башкаруу, насыя берүү, капиталдык салымдар.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасындагы кичи ишканалардын экономикасынын башкаруунун теориялык-методологиялык жана уюштуруу экономикалык негиздерин изилдөө менен өлкө алкагында кичи ишканаларды өнүктүрүү жана натыйжалуулугун жогорулатуу.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасынын кичи ишкердүүлүк секторундагы ишканалар жана алардын улуттук экономикадагы орду жана ролу.

Изилдөөнүн предмети: кичи ишкердикти жана чарба субъектилерин өнүктүрүү жолдорунун илимий-теоретикалык, уюштуруу-методикалык жана илимий проблемалары.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негизин кыргызстандык жана чет өлкөлүк окумуштуулардын кичи ишкердикти өнүктүрүү багытындагы фундаменталдык эмгектери; системалык, структуралык, логикалык анализдин ыкмалары, кырдаалдык мамилелердин, экономикалык-статистикалык, математикалык жана эксперттик-аналитикалык ыкмалар түзөт.

Илимий жаңылыгы: изилдөөнүн жүрүшүндө бизге чейинки окумуштуулардын илимий эмгектерин изилдеп чыгып, курулуш тармагын инвестициялоонун мазмуну жана маңызына бир нече аныктоолор киргизилди. Кыргыз Республикасынын кичи ишкердикти өнүктүрүүгө тиешелүү болгон мүнөздөмө такталды, биздин өлкөдө колдонуу үчүн бир катар чет элдик тажрыйбалар сунушталды. Кичи ишкердикти өнүктүрүүнү жакшыртуунун бир нече жолдору иштелип чыкты жана кичи ишкердикте иш алып барууну кеңейтүүнүн бир нече жолдору сунушталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: айыл чарбасын мамлекеттик жөнгө салууну жана салык салууну өркүндөтүү боюнча изилдөөнүн негизги жыйынтыктары аймактагы агрардык сектордун өнүгүүсү үчүн конкреттүү сунуштарды иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

Бул диссертациялык изилдөөнүн теориялык жана практикалык жыйынтыктарын илимий иштелмелерде, ошондой эле, жогорку окуу жайларынын окуу процессинде, экономикалык дисциплиналарды окутууда жана агрардык чөйрө үчүн адистерди даярдоодо атайын окуу программаларын түзүүдө колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Туркбаева Адамбека Борубаевича на тему
**“Формирование системы управления становлением и организационным
развитием малого предпринимательства”**
представленной на соискание степени кандидата экономических наук по
специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: предприниматель, малый бизнес, рынок, рыночные отношения, источники финансирования, государственное регулирование, кредитование, капитальные вложения.

Целью диссертационного исследования является разработка путей развития малого бизнеса в Кыргызской Республике и повышение эффективности их использования.

Объектом исследования были выбраны хозяйствующие субъекты малого бизнеса Кыргызской Республики, определены их место и роль в национальной экономике.

Предметом диссертационного исследования являются научно-теоретические, организационно-методические и научные проблемы малого бизнеса хозяйствующих субъектов.

Теоретическую и методологическую основу исследования составили фундаментальные труды отечественных и зарубежных ученых по теории развития малого бизнеса, методы системного, структурного, логического анализа, ситуационного подхода, экономико-статистические, математические и экспертно-аналитические методы.

Научная новизна результатов проведенной работы заключается в следующем: на основе изучения научных трудов предшественников внесено уточнение сущности и содержания малых предприятий; установлены характерные черты, присущие области малого бизнеса в Кыргызской Республике; рекомендовано применение передового опыта некоторых зарубежных стран, который, по мнению автора, заслуживает внимания, для использования на практике в республике; выявлены резервы улучшения развития; рекомендованы некоторые пути расширения возможностей развития малого бизнеса.

Практическая значимость диссертационной работы состоит в научном обосновании и разработке методов создания благоприятных условий для развития малого бизнеса.

RESUME

**of dissertation of Turkbaev Adambek Borubaevich on the subject
«Formation of a control system and organizational development of small
business presented»**

**for the degree of candidate of economic sciences, specialty
08.00.05 - Economics and Management of National Economy**

Keywords: entrepreneur, small business, market, market relations, sources of financing, government regulation, credit, capital investments.

The aim of the research is to develop ways of development of small business in the Kyrgyz Republic and the efficiency of their use.

The object of the research is were selected business entities of small business of the Kyrgyz Republic, determined by their place and role in the national economy.

The subject of the research is scientific, theoretical, organizational and methodical and scientific problems of small business entities.

Theoretical and methodological basis of the research were fundamental works of domestic and foreign scientists on small business development of the theory, methods of system, structural, logical analysis, situational approach, economic-statistical, mathematical and expert-analytical methods.

Scientific novelty of the research results is as follows: based on the study of scientific works of predecessors, made clarifying the nature and content of small enterprises; The characteristic features inherent in the small business area in the Kyrgyz Republic; It recommended the use of the best practices of some foreign countries, which, in my opinion, deserves attention, for use in practice in the country; identified reserves of improvement; some recommended ways to increase small business development opportunities.

The practical importance of dissertation work is to develop the scientific basis and methods of creation of favorable conditions for small business development.

2016-ж. 17-октябрында басууга берилди

Форматы 60x84 1/16
Буюртма: № 21

Көлөмү 1,6 б.т.
Тираж: 100 нуска.

Экономика жана ишкердик университетинин
Ыкчам басма борбору,
Жалал-Абад ш., Жеңи-Жок көч., 30

